

Паштовы адрас:

Дрыбінская раённая бібліятэка
вул. Леніна, 39
213971 г.п. Дрыбін,
Магілёўская вобласць

**Кантактныя
тэлефоны:**

(02248) 24-1-24

(02248) 24-5-68

E-mail: dribin.bib@bk.ru

**Бібліятэка
працуе :**

9-00 — 18-00

выхадны дзень: субота

Аддзел культуры Дрыбінскага райвыканкама

Дрыбінская цэнтральная раённая бібліятэка

Қатрушницкі лёмезень

Слоўнік дрыбінскіх
шапавалаў

Зямлі маёй жывое слова

Аднойчы, пад вячорак, нейкія дзяды,
Заваяныя снегам з'явілісь на парозе.
Матуля запытала, хто яны, ідуць куды,
Што прывяло іх пры такім марозе?

Мы – шапавалы, з Дрыбіна ідзем,
Валёнкі “коўдзім” па заказу.
Дазвольце, гаспадыня, мы прайдзём –
За справу возьмемся адразу...

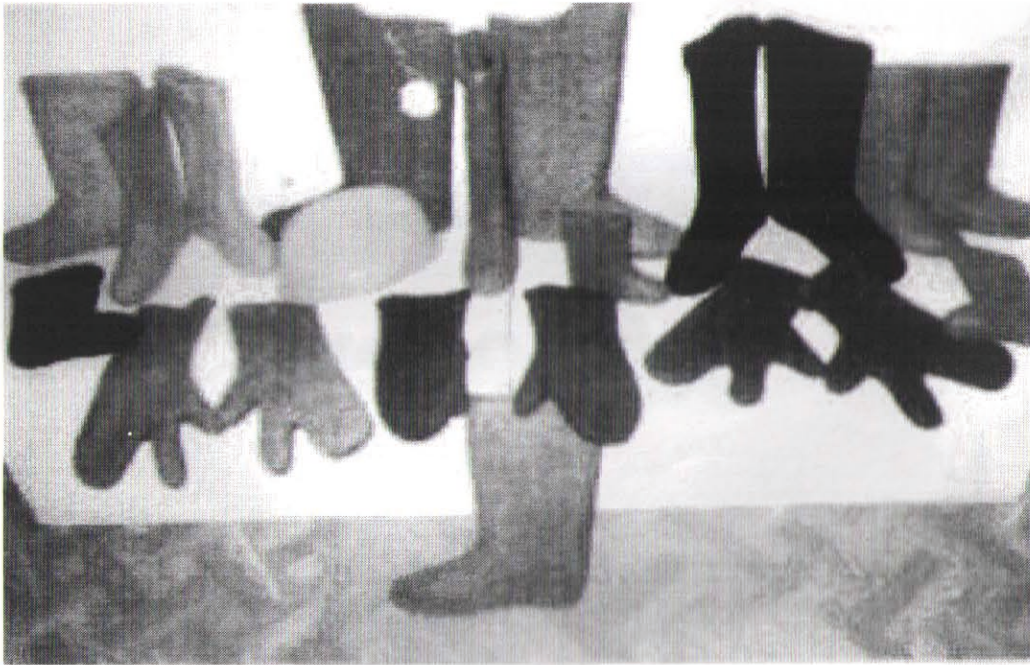
Я пільна ўглядаўся ў іх твары,
Я так жадаў бацькоўскага цяпла.
- Дзе ж тата твой? - спыталі шапавалы
- Загінуў... - “пахаронка” ўжо прыйшла.

Дзядуля ўздыхнуў... і крыху памаўчаў,
Тады мяне па галаве пагладзіў.
З мяшка сваёго валёнкі ён дастаў
І, па-бацькоўску, да нагі прыладзіў.

З тых дзён нямала часу мінавала;
Я сам да сівай старасці дажыў.
Заўсёды помню Дрыбінскага шапавала,
Які мне ў дзяцінстве шчасце падарыў!
А.Кананкоў

Што чытаць пра шапавальства

- 1.Бондарчук, В.К. Еўдакім Раманавіч Раманаў / В.К. Бондарчук. – Мн., 1961
- 2.Валюшнае рамяство: Дрыбінскай воласці Магілёўскай губерні // Гісторыя сялянства Беларусі. У 3 т. Т.1. – Мн.: Беларуская навука, 1997.- С. 314.
3. Дрибинские шаповалы // Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Дрыбінскага раёна; Рэд.кал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; маст. Э.Э. Жакевіч. – Мн.: белЭн, 2004. - С. 600-605.
- 4.Катрушніцкі лемезень : слоўнік дрыбінскіх шапавалаў. – Дрыбін, 2006. – 18 с.
- 5.Ліўшыц, У. Дрыбінскія шапавалы і катрушніцкі лемезень : [некаторыя ўласцівасці мовы і быту жыхароў в. Дрыбін] / Уладзімір Ліўшыц // ЛіМ. – 1989. – 8 снеж. – С.7
- 6.Лосева, Т. «У валенок душа должна быть?» - утверждает известный на Дрибинщине шаповал Н.П. Кнышев / Татьяна Лосева // Сав. вёска. - 1998. – 19 жн. – с.3
- 7.Опыт описания Могилёвской губернии под редакцией Дембовецкого А.С.: [о состоянии вольного промысла в Дрибинской волости]. – Могилёв. 1884. – С. 32-33.
- 8.Романов, Е.Р. Катрушницкий лемезень. Условный язык Дрибинских шаповалов: Сборник отдела русского языка и словесности. Т. 71. №3. – С. Петербург, 1901.
- 9.Уласенка, М. “Бульва шчыры па-катрушніцку?”: [умоўная мова Дрыбінскіх шапавалаў] / М. Уласенка // Чырвоная змена. – 1995. – 22 ліп.
- 10.Шапавальства // Беларусь: Энцыклапедычны даведнік. – Мн.: БелЭн, 1995. – С. 764.

Вырабы Дрыбінскіх шапавалаў

Калі на Дрыбіншчыне ўзнікла шапавальства, дакладна невядома. Знакаміты этнограф Е.Р.Раманаў выказваў меркаванне, што адбылося гэта на пачатку 18 ст.

У ліку пасяліўшыхся ў Дрыбіне сялян былі выхадцы са смаленскіх, ніжнегародскіх губерняў, дзе ўжо атрымаў развіццё шэрстабітны промысел. На новым месцы яны не забылі свайго промысла і пачалі рабіць тое, што карысталася попытам – лямцы (падкладкі пад хамут) і шапкі. Валянне шапак і дало кустарам назву – “дрыбінскія шапавалы”.

У канцы 19 ст. тутэйшыя ўмельцы аддавалі перавагу адыходнаму промыслу. Ніякіх складаных прыстасаванняў і інструментаў шапавальства не патрабуе. Нездарма пра майстроў казалі: “Дзе шапавал стаў, там яго і стан”.

Майстры пачыналі хадзіць па вёсках пасля заканчэння палявых работ, звычайна з сярэдзіны верасня і да 20 снежня. Больш як 650 чалавек з Дрыбінскай воласці, сабраўшы свае няхітрыя інструменты, на плячах са знакамітай “брындай” ішлі па ўсіх кутках Расіі. Як сведчыць Раманаў, адзін шапавал (Шарлоўскі) нават трапіў у Злучаныя Штаты Амерыкі, дзе жыў доўгі час і высылаў сям’і больш як 300 рублей у год.

Але асноўная маса шапавалаў зарабляла промыслам ў сярэднім 25 рублей. Яшчэ менш зараблялі шапавалы, якія аседла працавалі дома. Іх тавары оптам скуплялі купцы з Магілёва, Горак, Мсціслава. Таму жыццё кустара-шапавала нічым не адрознівалася ад жыцця іншых сялян, аднак “кустар некалькі больш развіты і адукаваны, хітрэйшы, чым іншыя сяляне”.

Пад час сваіх вандровак па вёсках дрыбінскія шапавалы карысталіся сваёй умоўнай мовай, якая атрымала назву “**катрушніцкі лемязень**”. Ужывалася яна, каб трымаць у сакрэце тое, пра што гавораць. Паводле запісаў Е.Р.Раманава, лексічны склад налічваў каля 915 слоў і ахопліваў 13 паняццёвых груп.

Большасць паняццяў выражаліся агульнаўжывальнымі беларускімі словамі, замененымі спецыфічнымі прыстаўкамі: “ку”- (куград, кулуг, куцэгла), “шу”- (шурака, шукума), “бе”- (беяго, беяе). Сустрэкаліся ўзкадыялектныя словы: пісарыць – пісаць, моршчык – нос. Асобныя словы ўтвараліся перастаноўкай складаў: ласома – салома.

Ужываліся словы іншамоўнага паходжання: з грэчаскага лыкус – воўк. Асновы слоў маглі быць невытворнымі (сван – сват, хаз – двор) і вытворнымі (псаліць – пець, сіворка – зіма). Асабовых скланенняў і спражэнняў лемезень не мае. Сказы ў “катрушніцкім лемязені” утвараліся па ўзору агульнанароднай мовы. Напрыклад, “гурь маньку хавбов” – дай мне грошай. Часам яго не ведалі нават усе члены сям’і, якія займаліся шапавальствам.

СЛОВАРИКЪ

Катрушніцкаго лемезня

*Физическія и атмосферныя явленія,
части суши и воды.*

Дождь – трухней
Снегъ – сиворъ
Мороз – сиворъ
Зима – сиворка
Весна – шувесна
Лето – кулето
Осень – шусень
Месяць – шумесяць
Луна – шумесяць
Годъ – шугодъ
Неделя – дэушница
Сутки – кусутки
День – кудзень
Ночь – кимка
Чась – кучась, кугодзина
Вечерь – шувечерь
Полдень – лухтовина кудня, т.е. полов. дня
Полночь – лухтовина кимки
Солнце – сьвянка
Огонь – дулясь
Вода – суга
Река – суга хлиць, т.е. вода идетъ, течеть
Озеро – суга стычить, т.е. вода стоитъ

Болото – шалото
Поле – триполе
Земля – цыръ
Гора – шугора
Яма – шуйма
Камень – шукамень
Железо – кузо
Медь – шедзь

Предметы духовные.

Богъ – ахвесь.
Чортъ – шесть.
Другихъ названій нетъ.

Люди.

Люди – кулюдзи.
Человекъ – кучеловекъ.
Дедъ – шкредъ.
Старикъ – ярохъ.
Старуха – яруха.
Отець – бакштэй.
Мать – бакштэйка.
Братъ – збранъ.
Сестра – збрановка.
Сынъ – зьвиньчикъ.
Дочь – шихта.
Девушка – шихта
Ребёнокъ – хведзень.
Мальчикъ – хведзень
Младенець – хвяднёнокъ.
Мужъ – жбанъ.
Мужчина – жбанъ
Жена – жбаха.
Женщина – жбаха
Баба – жбаха

Женихъ – драпялунъ.
Невеста – драпялуха
Чиновникъ – коврей.
Панъ, баринъ – коврей
Паня, барыня – ковраиха.
Попъ – косей.
Попадья – косейка.
Мужикъ – кужъ.
Крестьянинъ – кужъ
Мужичка – кужовка.
Крестьянка – кужовка
Цыганъ – юганъ.
Цыганка – юганка.
Жидъ – Кудлай.
Жидовка – кудлайка.
Солжать – катузь.
Портной – шнейдзеръ
Шерстобить – катрушникъ.
Сапожникъ – кушавецъ.
Пьяница – окерусъ.
Воръ – костусъ.
Конокрадъ – волотовникъ.
Дуракъ – чмуракъ.
Слепецъ – няўлепка.
Нищій – любокъ. Любицень.
Беднякъ – Кухта.
Богачъ – стодъ.
Ведьма – шкредзьма.
Ведьмакъ – шкредзьмакъ.
Знахарь – шкредзьмакъ.

Животныя

Лошадь, конь – волоть.
Кобыла – волоциха.
Жеребёнокъ – волоцёнокъ.
Корова – явлыда.

Телёнокъ – явлыдзёнокъ.
Баранъ – мярхлюнъ.
Овца – мерхля.
Свинья – керха.
Кабанъ – кяршукъ.
Поросёнокъ – кяршонокъ.
Коза – сваякша.
Козёлъ – сваякшунъ.
Козлёнокъ – сваякшонокъ.
Собака – ськиль.
Сука – ськилиха.
Щенокъ – ськилёнокъ.
Котъ – моцень.
Волкъ – лынъ.
Волчица – лыниха.
Волчёнокъ – лынёнокъ.
Медведь – мармысь.
Медведица – мармысиха.
Медвежонокъ – мармысёнокъ.
Гусь – гэрбацень.
Петухъ – варнакъ.
Курица – варначка.
Рыба – посалуга.
Селёдка – голосьникъ.
Пчела – бурхотня.
Для другихъ нетъ названій.

Части тела.

Голова – главда.
Глазь – сенка.
Носъ – морщикъ.
Ухо – слыхта.
Борода – верей.
Ротъ – тройло.
Зубъ – зубрикъ.
Языкъ (органъ) – лемезень,-зня.

Языкъ – (речь) – лемезень, -зня.
Рука – хирка.
Грудь, женская – сыславка.
Животь – кирмо.
Нога – ходула.
Хвостъ – хвилисть.

Растенія.

Яблоня и вообще фруктовое дерево – вислянка.
Яблоко и вообще фрукт – вислякъ.
Дубъ – кудубъ.
Берёза – куберёза и т.д.
Лѣсъ – воксимъ.
Дрова – брудки (для дерева нетъ названія).
Кусть – шукусть.
Орехъ – лущакъ.
Горохъ – говридь.
Бобъ – бублей.
Капуста – лапуха.
Свекла, бураки – шмураки.
Огурецъ – мохмарень, -рня.
Конопля (зерно) – монацуты.
Пенька – нанавожница.
Лень – кндзеръ.
Гречиха – сувязка.
Пшеница – ашпорка.
Ячмень – бурмель.
Овёсъ – шублей.
Жито, рожь – зедка.
Трава – кутрава.
Грибъ – баголь, -гла.
Солома – лосома.
Сено – вихро.

Зданія.

Церковь – хлюса.
Домъ – хвортъ.
Дворъ – хвортъ.
Хата, хижина – хазъ, хазовка.
Кабакъ – каня.
Мельница – скруготь.
Заводъ – кузаводъ.
Лавка (зданіе) – кулыга.
Лавка(скамья) – кулыга.
Сарай – шуня.
Баня – плѣха.
Гумно – калуйка.
Амбаръ – шухлець.
Клетъ – шухлець.
Комната – хазъ.
Печь – сцепра.
Окно – зякро.
Двери – рыпни.
Замокъ – кузамокъ.
Столъ – трепезъ.
Полати – хвилаты.

Орудія.

Топоръ – мамура.
Ножъ – махерь.
Ножницы – баски.
Игла – бодуха.
Брында (орудіе шерстобита) – друканъ.
Крючокъ (въ брынде) – байзинъ.
Струна – лабузка.
Верёвка – крутавка.
Решето – трухло.
Колесо – коцень.
Палка – ляпена.

Посуда.

Горшокъ – колтырь.
Чугунъ (котелокъ) – югунъ.
Ложка – корыбка.
Сковорода – куезъница.
Чарка – кучеравка.
Бутылка (пляшка) – купляшка.

Платье.

Шапка – катруха.
Армякъ (сермяга) – сипяга.
Тулупъ – полущикъ.
Поясъ – подробсень.
Рукавицы – нахирницы.
Рубаха – сорохвейка.
Штаны – бурдасы.
Сапоги – шкорни.
Лапти – верзюки.
Онуча – обутка.
Платокъ – хвилистка.
Юбка – настыжница.
Холстъ – лоскотыра.
Сукно – югно.
Подушка – подушвейка.
Серьга (звущница) – кузвущница.

Пища.

Хлебъ – окружь.
Соль – голось.
Картофель – шкуты.
Говядина – креся.
Булка (белый хлебъ) – кульманъ.
Молоко – гальмо.
Пиво – кера.

Водка – гардзь.
Квась – буклей.

Употребительнейшіе глаголы.

Родиться – радомитца, млюсь.
Креститься – христомитца, млюсь.
Лежать – клюжаць, -аю.
Сидеть – качаць, -чу
Стоять – стычаць, -чу
Ходить – хонджеваць, -джую
Работать – максимаць, -аю
Смотреть – сепачь, -аю
Слушать – слыхциць, -чу
Молчать – кугачь, -аю
Знать – севриць, -ру
Говорить – говридзиць, -джу
Кричать – криксавиць, -влю
Плакать – пльксиць, -шу
Смеяться – лыхцитца, -чусь
Писать – писориць, -ру (отсюда: письмо, записка - писорка).
Читать – читориць, -ру
Молиться – чанитца, -нюсь
Просить – зитачь, -аю
Давать – угараць, -аю
Брать – янериць, -ру
Шить – шуварець, -сю
Мыть – плениць, -ню
Мыться – пленитца, -нюсь
Бить – чунаць, -аю
Кидать – кидориць, -ру
Идти – хлиць, -хлю
Течь – хлиць, -хлю
Ехать – ерчаць, -чу
Купаться – купошитца, -шусь
Чесаться – чесмонитца, -нюсь
Ткать – тукошиць, -шу

Жать – басаць, -аю
 Косить- басаць, -аю
 Рубить- басаць, -аю
 Резать- басаць, -аю
 Любить – любжаць, -аю
 Ругать,ся – лайбониць, -тца
 Клястись – кляношитца
 Спать – кимаць
 Встречаться – схливатца, -аюсь
 Встретиться – схлитца, -люсь
 Разставаться – расхливатца
 Есть – троиць, -аю
 Пить – кериць, -ру
 Хотеть – волиць, -лю
 Бегать – бегураць, -аю
 Убегать (утекать) – ухливаць
 Пахать – рогавиць, -влю
 Сеять – севарець, -ею
 Вozить – вондзераць, -ру
 Молоть – крутавиць, -влю
 Молотить – молотыриць, -ру
 Красть – климаць, -аю
 Носить – ташиць, -шу
 Покупать – опуляць, -яю
 Продавать – пропуляць, -яю
 Петъ – псалиць, -лю (отсюда: песня – псалка).
 Курить – курдомиць, -млю
 Кусать – кусмориць, -ру
 Ползать – повзыриць, -ру
 Рвать – крвусаць, -аю
 Вешать – вехтомиць, -млю
 Топиться – топошитца, -шусь
 Быть – корнуць, -ну
 Есть – скень
 Нетъ – няскень

Употребительнейшия прилагательныя.

Молодой – драпёлый
 Средний, середовой – кухередий
 Малый – микрый
 Большой – шавлый
 Высокий – шавлый
 Старый – ёрый
 Тодлстый – шатурный
 Тонкий – лазый
 Холодный – сиворный
 Тёплый – дулясный
 Горячий – дулясный
 Жаркий – дулясный
 Добрый – снёбрый
 Хороший – шимский
 Лучший – шимчейший
 Злой – кухердзитый
 Сердитый – кухердзитый
 Глупый – чмурный
 Кислый – кислимный
 Широкий – ширчимный (отсюда: бумага - ширка)
 Белый – пленный
 Чёрный – калурный
 Серый – сяримный
 Рыжий – рыжимный
 Седой (сивый) – сивымный
 Богатый – стодый
 Круглый – крулимный и т. д.
 Слепой – няулепый
 Скорый – мугрый
 Медный – шедный
 Железный – куезный

Числительныя.

Разъ – связь.

Одинъ – ёный

Первый – ёный.

(Отсюда: свадьба – янидзьба).

Два – бакрыхъ.

Второй – бакрышній

Три – стромахъ

Третій – стромашній

Четыре – бутыра

Четвёртый – бутыршій

Пять – повдзекана

Пятый – повдзеканшій

Шесть – бушень

Шестой – бушеншій

Семь – сенжа

Седьмой – сенжашній

Восемь – восемжа

Восьмой – восемжашній

Девять – дзевенжа

Девятый – дзевенжашній

Десять – дзеканъ

Десятый – дзеканшій

Одиннадцать – ёный зъ дзеканомъ

Двенадцать – дзеканъ и бакрыхъ

Тринадцать – дзеканъ и стромахъ

Двадцать – бакрыхъ дзекановъ

Тридцать – стромахъ дзекановъ

Сто, сотня – кусотня

Двести – бакрыхъ кусоть

Девятьсотъ – дзевенжа кусоть

Тысяча – кутысяча

Половина – лухтовина

Четверть – кучетверть

Фунтъ – вихтъ

Полуфунтъ – поввихта

Рубль – пленный (букв. – белый)

Четвертакъ – марушникъ

Гривенникъ – русовникъ

Злотъ (15 коп.) – шулцина

Пятакъ – шацеръ

Копейка – ламеха

Грошъ (1/2 к.) – бакрышникъ

Деньги – хавбы

Местоименія

Я – манъ, -ка

Мы – маньки

Ты – бальва, -вы

Вы – бальвы

Онъ (ёнъ) – снёнь, сняго

Она (яна) – снява, сняе

Оно (яно) – сняно, сняго

Они (яны) – сняны, снихъ

Что, чего – кора

Какой (якій) – снякій

Который – котосый

Мой – маньковъ, манеській

Твой – бальвинъ, бальвеньскій

Свой – собеській

Тотъ (той) – тонтый

Этотъ – свечій

Самъ, самый – сабусъ

Всякій, каждый – вшацкій

Наречія

Где – скрандзе

Здесь – снюдь

Тамъ – снямъ

Нигде – нискрандзе

Давно – шавно

Теперь – сняперъ
Никогда – нисвязу (букв. – ниразу)
Какъ – снякъ
Такъ – снякъ
Много – посо, сойко
Мало – микро
Почему – закорымъ (букв. – зачемъ)
Скоро – мугромъ
Скорей – мурджей

У цяперашні час усё больш і больш узрастае інтарэс да такога промысла, як шапавальства. З мэтай захавання, вывучэння і перадачы наступным пакаленням сакрэтаў майстэрства шапавалаў пры Дрыбінскім раённым гістарычна-этнаграфічным музеі створана аматарскае аб'яднанне “ШАПАВАЛ”. У склад членаў аб'яднання ўваходзяць мясцовыя майстры: Любоў Фёдараўна Ціханава, Стэфан Малахавіч Багданаў, Рыгор Цімафеевіч Цыганкоў, Анатоль Яўгенавіч Міхееў, а таксама навучэнцы Дрыбінскай СШ розных узростаў. Можна смела канстатаваць, што нягледзячы на адыход у мінулае шырокай моды на шэрстабітны абутак, валёнкi і па сёняшні дзень карыстаюцца ў насельніцтва нязменным попытам.

Шаповалы

Шаповалы с достоинством
В дом крестьянский входили.
Шапки сняв. Поклонившись,
-Добрый день! - говорили. -
Мы из Дрибина к вам,
Мастера-шаповалы.
Путь с утра по морозу
Одолели немалый...
- Проходите! Сейчас
Вас покормим с дороги.
Видно, очень устали
От ходьбы ваши ноги.
Пообедав, они
Принимались за дело,
И работа в руках их
Умелых кипела.
Шерсть овечью мочили,
Сбивали, катали,
Обувь лёгкую, тёплую
Быстро, ловко валяли.
О талантах из Дрибина
Слава птицей летела.
Говорят, что Русланова
Про их валенки пела.

Виктор Кудлачёв